

УДК 343.359.2

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.3.50>

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА УХИЛЕННЯ ВІД СПЛАТИ ПОДАТКІВ, ЗБОРІВ (ОБОВ'ЯЗКОВИХ ПЛАТЕЖІВ) У СФЕРІ ЖИТЛОВОГО БУДІВНИЦТВА

Овсій Д.,

*аспірант кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
ORCID: 0009-0009-3346-2336*

Овсій Д. Теоретичні засади кримінальної відповідальності за ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) у сфері житлового будівництва.

Здійснення функцій сучасною державою в усіх сферах життєдіяльності суспільства та особистості, високий рівень соціальних зобов'язань, поряд з основними традиційними завданнями щодо підтримки обороноздатності та внутрішнього порядку, вимагають міцної та стабільної фінансової системи. Як свідчить історичний досвід, платежі населення своїй державі не мали добровільний характер і полягали в обов'язковому, примусовому вилученні частини коштів або майна платника на користь держави, оскільки, у свою чергу, це сприяло тому, що населення шукало способи ухилення від сплати цих платежів. Сфера житлового будівництва відноситься до однієї з найбільш ризикових галузей сучасної економіки. Згідно зі ст. 47 Конституції України Кожен має право на житло. Держава створює умови, за яких кожний громадянин матиме змогу побудувати житло, придбати його у власність або взяти в оренду. Згідно статті 47 Основного Закону України, право на житло може бути реалізоване у спосіб будівництва житла, придбання його у власність або взяття в оренду, а громадянами, які потребують соціального захисту, – у спосіб отримання соціального житла від держави або органів місцевого самоврядування безоплатно або за доступну для них плату відповідно до закону. Громадянам, які потребують соціального захисту, житло надається державою та органами місцевого самоврядування безоплатно або за доступну для них плату відповідно до закону. З кожним роком зростає потреба у будівництві житла і, як наслідок, на ринку з'являється все більше будівельних компаній. На сьогодні, коли тисячі багатоквартирних житлових будинків зазнали руйнування внаслідок бойових дій, ця потреба набуває ще більшої актуальності. Тому ретельна увага до діяльності забудовників з боку держави нерідко проявляється у досить різкій зміні так званих «правил гри», у тому числі й у сфері оподаткування. В умовах зростання об'ємів будівництва та розширення ринку нерухомості, ухилення від сплати податків та зборів у сфері житлового будівництва може значно підірвати фінансові ресурси держави, загрожувати бюджетній стійкості та обмежувати здатність уряду забезпечувати житлові потреби громадян. Але ефективна боротьба з цими правопорушеннями може сприяти створенню досконалої податкової системи та підвищенню фінансової дисципліни в галузі житлового будівництва. В статті досліджуються теоретико-правових аспектів кримінальної відповідальності кримінальної відповідальності за ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) у сфері житлового будівництва, положень Кримінального кодексу України та інших нормативно-правових актів. Сформульовані вимоги до удосконалення законодавства щодо ухилення від сплати податків у сфері житлового будівництва та необхідність надання підтримки для житлового будівництва та врегулювання податкових питань в цій галузі.

Ключові слова: кримінальне правопорушення, кримінальна відповідальність, податки, збори, обов'язкові платежі, житлове будівництво, нерухомість, корупція, податкове планування, оптимізація оподаткування.

Ovsii D. Theoretical principles of criminal liability for evasion of taxes, fees (mandatory payments) in the field of housing construction.

The performance of functions by a modern state in all spheres of life of society and individuals, a high level of social obligations, along with the main traditional tasks of maintaining defense capability and internal order, require a strong and stable financial system. Historical experience shows that payments made by the population to their state were not voluntary and consisted of mandatory, compulsory withdrawal of part of the payer's funds or property in favor of the state, which in turn contributed to the population's search for ways to avoid making these payments. The housing construction industry is one of the most risky sectors of the modern economy. According to Article 47 of the Constitution of Ukraine, everyone has the right to housing. The state shall create conditions under which every citizen will be able to build housing, purchase it as property or rent it. According to Article 47 of the Basic Law of Ukraine, the right to housing can be realized by building housing, purchasing it in ownership or renting it, and by citizens in need of social protection - by receiving social housing from the state or local governments free of charge or for a fee affordable to them in accordance with the law. Citizens in need of social protection are provided with housing by the state and local self-government bodies free of charge or for an affordable fee in accordance with the law. Citizens in need of social protection are provided with housing by the state and local governments free of charge or for an affordable fee in accordance with the law. The need for housing construction is growing every year and, as a result, more and more construction companies are entering the market. Today, when thousands of apartment buildings have been destroyed as a result of the hostilities, this need is even more urgent. Therefore, close attention to the activities of developers by the state often manifests itself in a rather drastic change of the so-called "rules of the game", including in the field of taxation. Given the growth in construction volumes and expansion of the real estate market, tax evasion in the field of housing construction can significantly undermine the state's financial resources, threaten budgetary sustainability and limit the government's ability to meet the housing needs of citizens. However, an effective fight against these offenses can contribute to the creation of a perfect tax system and increase financial discipline in the field of housing construction. The article examines the theoretical and legal aspects of criminal liability for criminal liability for tax evasion, fees (mandatory payments) in the field of housing construction, and the provisions of the Criminal Code of Ukraine and other legal acts. The article examines the theoretical and legal aspects of criminal liability for criminal liability for tax evasion, fees (mandatory payments) in the field of housing construction, the provisions of the Criminal Code of Ukraine and other legal acts. The author formulates requirements for improving legislation on tax evasion in the field of housing construction and the need to provide support for housing construction and settle tax issues in this area.

Key words: criminal offence, criminal liability, taxes, fees, mandatory payments, housing construction, real estate, corruption, tax planning, tax optimisation.

Постановка проблеми. Розкриваючи проблемні питання кримінальної відповідальності за ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) у сфері житлового будівництва, звернемо увагу на нормативно-правове закріплення. Правочини у сфері житлового будівництва, інвестування та фінансування будівництва об'єктів житлового фонду регламентуються Цивільним кодексом України [5], законами України «Про інвестиційну діяльність» від 18 вересня 1991 р. [6], «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» від 23 лютого 2006 р. [7], «Про кооперацію» від 10 липня 2003 р. [8] та ін. В подальшому реалізація і забезпечення державою права на житло знайшла своє відображення у різних нормативно правових актах: Закон України «Про комплексну реконструкцію кварталів (мікрорайонів) застарілого житлового фонду» визначив правові, економічні, соціальні та організаційні засади проведення комплексної реконструкції кварталів (мікрорайонів) із заміною застарілого житлового та нежитлового фондів. Закон України «Про житловий фонд соціального призначення» [13] визначив правові, організаційні та соціальні засади державної політики щодо забезпечення конституційного права соціально незахищених верств населення України на отримання житла. Постановою Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2018 р. № 819 «Деякі питання забезпечення громадян доступним житлом» [14] було визначено Порядок визначає механізм забезпечення громадян доступним житлом відповідно до статті 4 Закону України «Про запобігання впливу світової фінансової кризи на розвиток будівельної галузі та житлового будівництва». Загальні вимоги щодо придбання житла визначаються Законом України «Про інвестиційну діяльність». Питання інвестування та фінансування будівництва об'єктів жит-

лового будівництва врегульовані Законом України “Про інвестиційну діяльність”. Так, ч. 3 ст. 4 вказаного Закону передбачено, що інвестування та фінансування будівництва об’єктів житлового будівництва з використанням недержавних коштів, залучених від фізичних та юридичних осіб, у тому числі в управління, може здійснюватися виключно через фонди фінансування будівництва, фонди операцій з нерухомістю, інститути спільного інвестування, а також шляхом емісії цільових корпоративних облігацій, виконання зобов’язань за якими здійснюється шляхом передачі об’єкта (частини об’єкта) житлового будівництва. Інші способи фінансування будівництва таких об’єктів визначаються виключно законами. Слід відзначити спосіб фінансування об’єктів житлового будівництва, який передбачений Законом України “Про ринки капіталу та організовані товарні ринки” – продаж з використанням деривативних контрактів. Зокрема, ст. 31 Закону встановлено, що деривативний контракт – це договір, умови якого передбачають обов’язок однієї або кожної із сторін такого договору щодо базового активу та/або умови якого встановлюються залежно від значення базового показника, а також можуть передбачати обов’язок проведення грошових розрахунків. Згідно ч. 1 ст. 32 базовим активом деривативного контракту – це емісійні цінні папери (у тому числі іноземних емітентів), інші фінансові інструменти, валютні цінності, продукція, роботи, послуги, що мають грошовий вираз вартості.

Стан опрацювання цієї проблематики пов’язаних із особливостями кримінальної відповідальності за ухилення від сплати податків в Україні заклали С.О. Баранов, С.С. Брехов, Л.І. Брич, Л.Т. Томнюк, В.В. Вересова, Д.І. Голосніченко, К.О. Вороновська, Я.М. Кураш, В.В. Лисенко, О.В. Маслак, О.О. Дудоров та інші вчені.

Питання ухилення від сплати податків також досліджуються в іноземних працях Chan, H.F., Dulleck, U., Fookan, J., Moy, N., Torgler, B., Agarwal, S., Li, K., Qin, Y., Wu, J., & Yan, J., Montalvo, J.G., Piolatto, A., Raya, J., De Simone, L., Lester, R., & Markle, K., Liberati, D., & Loberto, M., Alstadsæter, A., Johannesen, N., & Zucman, G Uyar, A., Nimer, K., Kuzey, C., Shahbaz, M., Schneider F., Bethencourt, C., & Kunze, L. Casi, E., Spengel, C., & Stage, B.M. Amoh, J.K., & Ali-Nakyea, A. Akhtar, S., Akhtar, F., John, K., & Wong, S.W., Di Nola, A., Kocharkov G., Scholl, A., & Tkhir, A.M., Alm, J. Guo, J.T., & Hung, F. S. Payne, J.E., & Saunoris, J.W., Forteza, Á., & Noboa.

Метою статті є дослідження теоретико-правових аспектів кримінальної відповідальності кримінальної відповідальності за ухилення від сплати податків, зборів (обов’язкових платежів) у сфері житлового будівництва спираючись на положення Кримінального кодексу України та інших нормативно-правових актів.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні в законодавстві України відсутнє чітке тлумачення сутності поняття «ухилення від сплати податків і зборів», але в ст. 212 КК України закріплено кримінальну відповідальність за умисне ухилення від сплати податків, зборів (обов’язкових платежів), що входять в систему оподаткування, введених у встановленому законом порядку, вчинене службовою особою підприємства, установи, організації, незалежно від форми власності або особою, що займається підприємницькою діяльністю без створення юридичної особи чи будь-якою іншою особою, яка зобов’язана їх сплачувати, якщо ці діяння призвели до фактичного ненадходження до бюджетів чи державних цільових фондів коштів у значних розмірах [2]. У примітці до ст. 212 КК України зазначено, під значним, великим та особливо великим розміром коштів, але жодним чином не розтлумачено, що являє собою ухилення від сплати податків, зборів (обов’язкових платежів), не конкретизовано способи його здійснення [3, с. 179]. В юридичній науковій літературі існують різні підходи до визначення поняття «ухилення від сплати податків». Поширеним є визначення поняття «ухилення від сплати податків» як незаконні способи зменшення платниками податку зобов’язань за податками [4, с. 179]. Проте, не кожне зменшення податкових зобов’язань за податками, яке не відповідає закону містить ознаки кримінального правопорушення передбаченого ст. 212 КК України.

Зобов’язання щодо сплати податків виникають за результатами вчинення учасниками юридично значимих дій – правочинів у сфері житлового будівництва, а правочини у цій сфері відрізняються за суб’єктивним складом та предметом. Податкове навантаження, об’єкт оподаткування та база оподаткування у кожному випадку залежить не тільки від обраної схеми продажів (об’єкт продажу), але й від учасників правочину (суб’єктів). Такими *суб’єктами можуть* бути: суб’єкти на загальній системі оподаткування: фізичні особи або юридичні особи; суб’єкти на спрощеній системі оподаткування – платники єдиного податку; суб’єкти особливого (пільгового) оподаткування – інститути спільного інвестування, які згідно підпункту 146.6.1 пункту 146.6 статті 146

Податкового кодексу України мають наступну пільгу - звільняються від оподаткування кошти спільного інвестування, а саме: кошти, внесені засновниками корпоративного фонду, кошти та інші активи, залучені від учасників інституту спільного інвестування, доходи від здійснення операцій з активами інституту спільного інвестування, доходи, нараховані за активами інституту спільного інвестування, та інші доходи від діяльності інституту спільного інвестування (відсотки за позиками, орендні (лізингові) платежі, роялті тощо).

До суб'єктів правовідносин у сфері житлового будівництва можна віднести: *Забудовник або замовник* – фізична особа або юридична особа, яка ініціює та фінансує будівництво житлового об'єкта. *проектна організація - фахівці*, які розробляють проект будівництва, включаючи архітектурні та інженерні рішення. *Землекористувач або власник земельної ділянки* - особа або організація, яка надає земельну ділянку для будівництва. Землекористувач може буди і забудовником. *Генеральний підрядник* – будівельна компанія або підрядна організація, яка виконує будівельні роботи на об'єкті від початку до кінця і несе основну відповідальність перед замовником за успішне завершення будівництва. *Підрядники та субпідрядники* – інші спеціалізовані компанії, які можуть брати участь в будівельному процесі, надаючи послуги, такі як електромонтаж, сантехніка, ландшафтний дизайн і т.д. *Технічний нагляд, авторський нагляд та інші консультанти* – особа або організація, яка відслідковує дотримання будівельних норм та стандартів. *Фінансові установи* - банки, кредитні установи або інші фінансові інституції, які надають фінансування для будівництва та кредити на придбання житла. *Покупці майбутніх квартир (майбутніх об'єктів нерухомості)* – особи, які придбають нерухомість у забудовника з метою використання або надання в оренду (або іншого користування). *Спекулятивні інвестори* – особи, які придбавають нерухомість у забудовника з метою перепродажу нерухомості як правило до завершення будівництва об'єкта житлового будівництва і які не мають намір використовувати нерухомість для власних потреб або для здачі в оренду (або іншого користування). *Публічні органи та місцева влада* - органи, які регулюють та контролюють будівництво, надають дозволи та забезпечують виконання законодавства у сфері будівництва. Враховуючи вище зазначені критерії і список осіб учасників будівництва можна прийти до висновку, що лише ті учасники можуть бути суб'єктами кримінального правопорушення щодо ухилення від сплати податків, які мають зміни у базі оподаткування і такі зміни є позитивними (збільшення бази). Окрім зазначеного вище, важливим є участь держави як регулятора вказаних відносин, в тому числі соціальні аспекти та гарантії надані Конституцією України. Аналізуючи зазначених суб'єктів правовідносин у сфері житлового будівництва, тобто осіб щодо можливої наявності кримінального правопорушення щодо ухилення від сплати податків слід відзначити наступні критерії: *наявності бази оподаткування*. База оподаткування – це фізичний, вартісний чи інший характерний вираз об'єкта оподаткування, до якого застосовується податкова ставка і який використовується для визначення розміру податкового зобов'язання. У випадках, передбачених ПК України, один об'єкт оподаткування може утворювати кілька баз оподаткування для різних податків. Згідно ПК України, конкретна вартісна, фізична або інша характеристика певного об'єкта оподаткування може бути базою оподаткування для різних податків. *База оподаткування є позитивною* – тобто є кількісна зміна (збільшення) об'єкта оподаткування. Виключення можуть бути податки і збори які нараховуються за факт володіння певним майном.

Таким чином, суб'єктами кримінального правопорушення згідно ст. 212 КК України можуть бути як фізичні, так і юридичні особи, які мають обов'язок сплачувати податки та збори відповідно до податкового законодавства України. Відповідно до п. 15.1 ст. 15 ПК України платниками податків є фізичні особи (резиденти і нерезиденти України), юридичні особи (резиденти і нерезиденти України) та їх відокремлені підрозділи, які мають, одержують (передають) об'єкти оподаткування або провадять діяльність (операції), що є об'єктом оподаткування згідно з ПК України або податковими законами, і на яких покладено обов'язок зі сплати податків та зборів згідно з ПК України [10]. Суб'єктами правовідносин у сфері житлового будівництва є, насамперед, суб'єкти господарювання, що здійснюють будівельну діяльність і можуть виконувати функції забудовника (замовника), підрядника, інвестора та ін. Забудовником є фізична або юридична особа, яка у свою чергу відповідає і організує будівництво на земельній ділянці, що належить йому, а також займається підготовкою проектної документації. Інвестор – це єдина фізична чи юридична особа, яка вкладає власний капітал (гроші, інвестиції, інші майнові цінності) у нове будівництво чи реконструкцію, доки об'єкт не увійде в експлуатацію. Підрядник – це особа, яка виконує роботи з будівництва об'єкту згідно з договором підряду або державним контрактом, укладеним із замов-

ником. Відповідно, саме зазначені особи (специфічний суб'єктивний склад) можуть виступати суб'єктом досліджуваного кримінального правопорушення – ухилення від сплати податків у сфері житлового будівництва.

Важливими є теоретико-правові аспекти *предмету оподаткування*. М.П. Кучерявенко [12] розглядає об'єкт оподаткування як певну родову категорію, а предмет – як специфічну її деталізацію. Предмет оподаткування дослідник характеризує як події, речі та явища матеріального світу, які обумовлюють об'єкт оподаткування (квартира, земельна ділянка, економічний ефект (користь), товар, гроші). Сам по собі предмет оподаткування не породжує податкових наслідків, тоді як юридичний стан суб'єкта по відношенню до нього є передумовою для виникнення відповідних податкових зобов'язань. *Предметами оподаткування* у сфері житлового будівництва можуть бути: завершені будівництвом об'єкти: житловий будинок та/або його складові частини; майбутній об'єкт нерухомості - передбачена проектною документацією на будівництво складова частина подільного об'єкта незавершеного будівництва, яка після прийняття в експлуатацію закінченого будівництвом об'єкта стане самостійним об'єктом нерухомого майна (квартира, гаражний бокс, інше житлове або нежитлове приміщення, машиномісце). Майбутні об'єкти нерухомості поділяються на майбутні об'єкти житлової нерухомості (квартира, інше житлове приміщення тощо) та майбутні об'єкти нежитлової нерухомості (гаражний бокс, інше нежитлове приміщення, машиномісце тощо); похідні від нерухомості й активи – майнові права, цінні папери (деривативи, цільові облигації) [11].

У сфері будівництва житлового будівництва зобов'язання щодо сплати податків виникають за результатами вчинення учасниками юридично значимих *дій* – правочинів у сфері житлового будівництва. Одним із найбільше часто вживаних способів розмивання податкової бази, яке може мати ознаки кримінального правопорушення (ухилення від сплати податків) у сфері житлового будівництва є: штучне переміщення податку на прибуток в низькоподатковій юрисдикції; штучне переміщення податку на прибуток на суб'єктів, які мають знижену (платники єдиного податку) або нульову (інститути спільного інвестування) ставку податку на прибуток; штучне переміщення (виведення) бази оподаткування з активів які обкладаються податком на додану вартість на активи, які не обкладаються таким податком. Крім того, при формулюванні кримінально-правової заборони використовувати в цій нормі КК України замість поняття «ухилення» поняття «несплата податків, зборів (обов'язкових платежів)» та «штучне переміщення податкової бази».

Необхідно звернути увагу, що ст. 212 КК України містить загальні норми щодо кримінальної відповідальності за умисне ухилення від сплати податків, оскільки штучне переміщення податку досить специфічна, то ст. 212 КК України необхідно доповнити *приміткою*, в якій закріпити таку кваліфікуючу ознаку як «незаконне розмивання податкової бази» надавши цьому законодавче визначення. По-друге, враховуючи специфіку сфери житлового будівництва, варто звернути увагу на ще одну теоретико-правову проблему що потребує свого врегулювання, це визначення складу кримінального правопорушення, передбаченого статтею 212 КК України саме у сфері житлового будівництва.

Кримінальне правопорушення, передбачене ст. 212 КК України, можуть відбуватися двома *способами*: як активні дії – включенням до податкової декларації (розрахунку) та інших документів свідомо хибних відомостей; штучне переміщення податкової бази; пасивною поведінкою – неподаванням податкової декларації (розрахунку) та інших необхідних документів. Можна виділити різновиди правопорушень, які сприяють *уникненню сплати податків*: а) Порушення в системі гарантій виконання обов'язків платника податків, які включають незаконне відкриття банківських рахунків, здійснення незаконних фінансових розрахунків (у тому числі готівковими коштами), незаконну видачу фінансових документів і порушення вимог касової дисципліни. б) Порушення обов'язків зі сплати податків, включаючи несплату або несвоєчасну сплату податків, незаконне використання пільг з податків та утаємнення об'єктів оподаткування. в) Порушення у сфері ведення бухгалтерського обліку, упорядкування і надання бухгалтерської і податкової звітності, які включають недостовірність фінансової документації, порушення процедур упорядкування і подання бухгалтерської і податкової звітності, а також уникнення подання необхідних фінансових даних. г) Порушення, що стосуються контрольної функції фіскальних органів, такі як несвоєчасна реєстрація в державних органах або ухилення від такої реєстрації, заважання проведенню контрольних операцій, податкових перевірок, непокоря законним вимогам або розпорядженням фіскальних органів, а також загрози та образи в адресу співробітників фіскальних служб. Ці пра-

вопорушення націлені на ухилення від сплати податків та порушення податкового законодавства, і їх вчинення може бути супроводжене відповідними правовими наслідками і фінансовими санкціями згідно з чинним законодавством. [11, с. 291]. Водночас перераховані способи не охоплюють всі види ухилення від сплати податкових платежів, тому підлягають виключенню з диспозицій статей. Важливо відзначити, що стаття 212 Кримінального кодексу України не передбачає кримінальної відповідальності за сам факт не сплати податків, зборів чи інших обов'язкових платежів в установленій законом строк, а за умисне ухилення від цих платежів.

Висновки. Підсумовуючи вище викладене, необхідно в першу чергу є розробка відповідної термінології, що б свідчила про юридичну визначеність в умовах її використання. Крім того, важливим є втілення в життя заходів з попередження та запобігання кримінальним правопорушенням з ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) у сфері житлового будівництва. Відтак очевидно є потреба в удосконаленні статті 212 КК України та доповнення її положеннями, що враховують особливості та специфіку сфери житлового будівництва, а саме деталізація об'єктивної сторони кримінального правопорушення шляхом «штучного переміщення податкової бази».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України: Верховна Рада України; Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Редакція від 01.01.2020 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 року № 2341–III. Редакція від 19.08.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
3. Маслак О.В., Швагер О.А. Встановлення сутності та причин ухилення від сплати податків як фактор протидії розмиванню податкової бази та виведенню прибутку з-під оподаткування. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 5. С. 178–181.
4. Баранов С.О. Ухилення від сплати податків як основний чинник тіньової економіки. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 12. С. 102–106.
5. Цивільний кодекс України 01.01.2004. Редакція від 01.01.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
6. Закон України «Про інвестиційну діяльність» від 18 вересня 1991 р. № 1560–XII. Редакція від 10.1082022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12#Text>.
7. Закон України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» від 23 лютого 2006 р. Редакція від 10.1082022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text>.
8. Закон України «Про кооперацію» від 10 липня 2003 р. № 1087–IV. Редакція від 10.1082022. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1087-15#Text>.
9. Драгоненко А.О. Необхідність призначення експертизи податкової звітності (судово-податкової експертизи) під час досудового розслідування кримінальних правопорушень про ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів). *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 7. С. 356–359. http://lsej.org.ua/7_2020/91.pdf.
10. Податковий кодекс України від 01.01.2011. Редакція від 24.02.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
11. Парфентій Л.А. Ухилення від сплати податків в Україні: причини та методи боротьби. Бізнесінформ. 2018. № 3. С. 290–295.
12. Закону України «Про гарантування речових прав на об'єкти нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому» 15.08.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2518-20#Text>.
13. Кучерявенко Н.П. Курс податкового права: Загальна частина: у 6-ти т. / Н.П. Кучерявенко. – Харків: Легас; Право, 2005. – Т. 3: Вчення про податок. – 600 с.
14. Закон України «Про житловий фонд соціального призначення» Редакція від 02.04.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3334-15>.
15. Постанова Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2018 р. № 819 «Деякі питання забезпечення громадян доступним житлом» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-2018-%D0%BF>.
16. Agarwal S., Li K., Qin Y., Wu J., & Yan J. (2020). Tax evasion, capital gains taxes, and the housing market. *Journal of Public Economics*, 188, 104222. DOI 10.1016/j.jpube.2020.104222.
17. Montalvo J.G., Piolatto A., Raya J. (2020) Transaction-tax evasion in the housing market. *REGIONAL SCIENCE AND URBAN ECONOMICS*. Volume 81. DOI 10.1016/j.regsciurbeco.2020.103526.